

Németh Márton

Áttekintés a Szakkönyvtári Seregszemle 2017 konferenciáról

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója és az Informatikai és Könyvtári Szövetség Tudományos és Szakkönyvtári Tagozata idén is megrendezte a tudományos és szakkönyvtárak éves seregszemléjét. A rendezvény immáron második alkalommal nyújtott módot arra, hogy áttekintsük a szakkönyvtárak fejlődését meghatározó irányvonalakat, szembesüljünk a szakkönyvtárak napi működését, illetve a tudományos kutatás és publikálás új útjait jellemző főbb kihívásokkal. A rendezvény áttekintést adott olyan intézmények munkájáról is, melyek többes szerepkörben tevékenykednek, a szakkönyvtári profil tehát nem kizárólagos jelleggel jelenik meg szakmai tevékenységükben. Ebben az összefoglalóban a teljesség igénye nélkül nyújtunk áttekintést a gazdag programkínálatból.¹

Három bevezető előadás a tudományos kutatás és publikálási gyakorlat új útjait vizsgálta.

Z. Karvalics László (egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék) nagyívű áttekintésében a tudomány fejlődésének általános perspektíváit vizsgálta a kontroll-átmenet időszakában. Rámutatott arra, hogy a bürokratikus működésmódon alapuló modern állam működésmódjához kitűnően illeszkedik az infokommunikációs környezet gyors fejlődése, önmagában nem ez fogja megváltoztatni a tudomány szerveződésének alapvető kereteit. A paradigmaváltás fő tényezőit ő inkább azokban a társadalom- és humántudományokhoz kapcsolódó fejlődési trendekben látja, amelyek a technológiai fejlődéshez kapcsolhatók. A nagymértékű adatrobbanás (különösen a természet és élettudományok területén), a vizsgálódási horizont radikális kitágulása az új tudományos eszköztáraknak köszönhetően, minden eddiginél nagyobb és tömegesebb emberi erőfeszítéseket fog igényelni. Éppen ezért előtérbe kerül a tudományos műveltség egyes elemeinek tömeges elsajátítása. Az oktatás fő célja az kell legyen, hogy mindenki egy kicsit tudóssá váljon a maga terüle-

tén. Az információs műveltségre ráépül a tudományos műveltség. S ennek mintáit sokkal inkább a bürokratikus állam formálódásával párhuzamosan kialakult tudományszerkezet előtti mintákban kell keresni. Azokban a korszakokban, amikor a tudomány művelése még nem vált élesen el a mindennapi foglalkozások művelésének gyakorlatától (a molnártól a bányászon át a kereskedőig). A professzionális tudományművelés hatékonyságát ki kell egészítse az az önkéntes tudományos tevékenység, amikor rengeteg ember egyedileg tesz valami keveset, de annak az eredménye hatványozottan fog jelentkezni. Ha úgy tesszük, az irányítás forradalmát a megosztás forradalma váltja fel.

Meiszterics Enikő, az MTA társadalomtudományi Kutatóközpont, Kutatási dokumentációs Központjának gyűjteménykezelő munkatársa a publikálási gyakorlat változásairól adott áttekintést. Kiemelte, hogy a társadalomtudományok területén is egyre inkább terjednek az adatgazdag kutatások, illetve egyre nagyobb az igény arra, hogy a kutatási produktumok mellett a kutatás során előállt adatokat (illetve azok metaadatait) is szabványos módon archiválni lehessen, biztosítva a későbbi visszakereshetőséget. A repozitóriumi szolgáltatások fejlesztése, gondozása, kutatók számára történő testreszabása, illetve a nyílt hozzáférésű publikálást támogató tevékenységek egyre nagyobb szerepet játszanak az akadémiai dokumentációs központ életében.

Kovács Kármén (egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Kvantitatív Menedzsment Intézet) az előző előadás gondolatait tovább bővítve igyekezett általános összegzést adni a nyílt hozzáférést biztosító publikálási formákat övező kihívásokról az akadémiai és a felsőoktatási szférában. Az egyes tudományterületek publikálási gyakorlatát jellemző eltérésekkel a tudományszervezést érintő jogi és pénzügyi szabályozási környezet jelenleg nem igazán tud mit kezdeni, s ez súlyos problémákat vet fel. Magyarországon egyelőre rendkívül egyetlen a nyílt hozzáférésen alapuló publikációs tevékenységek eloszlása a természettudományi és élettudományi terület javára, a bölcsész és társadalomtudományok kárára, mert nincsenek meg azok a finanszírozási mechanizmusok, melyek ez utóbbi két tudományterület nyílt publikációs gyakorlatának fejlődését szolgálják. Ezen enyhíthet valamelyest az egyetemi, akadémiai, illetve minisztériumi fenntartói gyakorlat, mely célzott támogatásokat tesz lehetővé a nyílt hozzáférésű publikálást előíró törvényi kötelezettségek teljesítésére, hiszen a legnagyobb akadály még mindig a pénzhiány. A rendkívül változatos fenntartói háttérű kisebb szakkönyvtárakon ez sajnos nem segít, hiszen ők nem tudnak ilyen támogatásokban részesülni. Közben azt is látni kell, hogy a tudományterületek közötti egyenlőtlenség a nyílt hozzáférésű folyóiratok kínálatában is megjelent. Számos esetben súlyos kihívás a bölcsész- és társadalomtudomány területén a megfelelő nyílt hozzáférésű publikációs forrás kiválasztása. Igen nehéz elkülöníteni az ocsút a búzától, elválasztani a parazita folyóiratokat a még kevésbé rangos, fiatal kutatók által formált új, nyílt hozzáférésű folyóiratoktól. A fejlődési irány viszont egyértelmű, szándék és remény is van a kihívások leküzdésére.

A konferencia második nagy témaköre a tudományos könyvtárügy aktuális kérdéseit járta körül. *Káldos János*, az OSZK főigazgató-helyettese a magyar tudományos könyvtárügy fejlődését alapvetően meghatározó fejlesztési elképzelések formálódásáról adott rövid áttekintést. Szerencsés módon létrejött egy új tudományos könyvtári szolgáltatási platform kivánalmát kifejező, az MTA Központi Könyvtára által kezdeményezett szándéknyilatkozat, amihez a legjelentősebb tudományos könyvtárak jó része csatlakozott, s összetalálkozott a kormány elképzeléseivel, mely jelentős támogatást biztosít az OSZK

számár a digitális szolgáltatási környezetének megújítása, integrált könyvtári rendszerének lecserélése céljából. Az időszüke miatt a szakmai tervezés nagyon nagy kihívást jelent. Az érintett könyvtárak nemrégiben egy mátraházai tanácskozáson kialakították a leendő rendszer alapvető architekturális vonásait vázoló elképzeléseiket. Idén májusig ki kell írni egy európai uniós tendert, s annak elbírálása után 2018. végéig meg is kell valósítani a kormányzati forrásokra épülő fejlesztési programot. Ez persze nem azt jelenti, hogy a teljes szolgáltatási környezet, illetve az integrált rendszer a maga teljességében fog működni a jelzett időpontig, hiszen ez lehetetlen kíváncsi lenne. A megújulás fontos jellemzőjeként említette az előadó a szakmai paradigmaváltást, az új nemzetközi szabványok (RDA, BIBFRAME) honosítását és bevezetését, melyekre a leendő szolgáltatási platform épülne, s ezáltal teljesen új keretek közé kerülhet a dokumentumok kezelésének szakmai gyakorlata is. A szabványok mögött álló szemlélet és attitűdrendszer, valamint szakmai gyakorlat ugyanis gyökeresen eltér attól a környezettől, amiben a könyvtárak jelenleg működnek. Mindannyiunk közös érdeke, hogy ez az átalakulás sikerrel megtörténhessen.

A konferencia egyik legnagyobb visszhangot kiváltó előadását *Kecskeméti Gergely* (csoportvezető, Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtára) és *Rózsa Dávid* (főigazgató-helyettes, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár) tartották, melynek címe Így mérünk mi. Színek és fonákok a magyar könyvtár-statisztikai adatszolgáltatásban. Az előadásból feketén-fehéren kiderült, hogy a hagyományos, még a digitális korszak megjelenése és az új közösségi funkciók előtérbe kerülése előtt megalkotott statisztikai kérdőív lényegében alkalmatlan a könyvtárak jelenlegi sokszínű feladatainak statisztikai jellemzésére. Nem lehet mérni segítségével a távhasználat, a digitális hardver- és szoftverszolgáltatások (pl. wi-fi használat mennyiségi és minőségi paraméterei, digitális állományhasználat) paramétereit. Ugyancsak nem mérhetőek azok a sokszínű tevékenységek, melyek a könyvtárak közösségi térré válását, feladatainak sokszínű kibővülését jellemzik. További probléma, hogy egyes elavult kötelező elemeket (például fax szám) ki kellene vezetni a kérdőívől. Az előadók tisztában vannak azzal, hogy igen nehéz az eltérő igények, működési jellemzők folytán kompromisszumos kérdőívet összeállítani, mely minden könyvtártípus igényeinek megfelel. Ám azt javasolják, hogy készüljön egy kísérleti változat, melyet önkéntesen ki lehetne tölteni a hivatalos változat mellett, s ezt fokozatosan lehetne alakítani a végleges új hivatalos verzió eléréséig. Az előadásra többen is reagáltak. *Fazokas Eszter*, az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának vezetője bejelentette, hogy a minisztériumtól a Könyvtári Intézet fogja átvenni a statisztikai tevékenység irányítását a teljes közgyűjteményi szférát tekintve. Ez új lehetőséget teremt a változtatásokra, ám figyelemmel kell lenni a korábbi adatsorokkal történő összehasonlíthatóság fenntartására is. *Rambáb Mária*, az IKSZ elnöke szerint különféle módokon talán NKA pályázati forrásokat is lehetne találni arra, hogy megalapozzák a könyvtárak közös tevékenységét e területen, s felajánlotta az IKSZ segítségét a párbeszéd kereteinek megalkotására.

A délelőtti programot *Lencsés Ákos* (főkönyvtáros, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ) előadása zárta, melyben az EISZ nemzeti program szerepét esetelte a könyvtárak külföldi irodalommal való ellátásában. Kiemelte annak hasznosságát, hogy kapcsolatokat építenek a könyvtárak között, így azok eredményesebben össze tudnak fogni egy-egy újabb teljesszövegeű adatbázis szolgáltatás igényeiknek megfelelő előfizetése érdekében. Több intézménynek együtt, az EISZ támogatásával

nagyobb az érdekérvényesítő ereje a tárgyalások során, mintha külön-külön pályáznának, s egyszerűbb az adminisztráció is. Ez utóbbi tevékenységet számos kihívás övezi. A különféle intézményi átalakulások miatt az EISZ-nek igen nehéz számon tartani, hogy mely adatbáziscsomagra, milyen tartalomra pontosan kik fizetnek elő, a naprakész nyilvántartás fejlesztése további erőfeszítéseket igényel (erről a Networkshop konferencián tartottak bővebb előadást). Az egyes intézmények szintjén nagy problémát jelent, hogy míg nagyobb intézmények megengedhetik maguknak a megfelelő munkaerő biztosítását erre a területre, a kisebb szakkönyvtárak esetében már koránt sincs így. A digitális források használata egyre inkább nő, és stratégiai jelentősége van annak, hogy az egyes könyvtárak a felhasználók számára mindig a legmegfelelőbb kínálatot tudják nyújtani, nyomon kövessék az adatbáziscsomagokban történő változásokat, ennek kapcsán újraértékelve esetenként a portfóliójukat is. Azt viszont fontos tudatosítani, hogy a csomagban történő értékesítés jellegéből adódóan mindig lesznek úgymond felesleges címek a kínálatban, ezek számát nem lehet a nullára csökkenteni. Az EISZ azonban jelentős segítséget tud adni az igények megfogalmazásában, anyagilag hozzá tud járulni az intézményi önrész befizetése mellett a hozzáférés biztosításához, és segítséget nyújt az adatbázis szolgáltatókkal együtt a használati statisztikák nyomon követéséhez, értelmezéséhez is.

A délutáni programban az első témakör a speciális gyűjtemények jelenkori helyzetét járta körül.

Pancsoş Alexandra (főosztályvezető, Országos Idegennyelvű Könyvtár) a nemzetiségek könyvtári ellátásának területét mutatta be. Felhívta a figyelmet arra, hogy a nemzetiségek kulturális jogait a nemzetközi joganyag, illetve a hazai jogszabályok egyaránt keretbe foglalják. Felidézte, hogy már 1990 előtt is milyen hányattatott sora volt e területnek, milyen nehezen alakultak ki a nemzetiségi könyvtári ellátás keretei. A helyzetet tovább bonyolította a kisebbségi önkormányzatok létrejötte a rendszerváltás után, amelyek konszenzusos véleménnyel az önálló könyvtári szolgáltatások biztosítása mellett tették le a garast. A nemzetiségi könyvtári szolgáltatás tehát kétpólusú lett. Az OIK kiépítette a maga szakreferenciális rendszerét kisebbségi nyelvenként, s gondoskodik a rendelkezésre álló állami források függvényében a dokumentumbeszerzésről és szolgáltatásról (a HunTéka integrált rendszerben külön modult fejlesztett a Monguz Kft. erre a célra, NELLA néven). Igen fontos az OIK szerepe a nemzetiségeket érintő könyvtárközi dokumentumellátás irányításában is. Emellett pedig a legtöbb kisebbségi önkormányzat saját könyvtári szolgáltatásokkal bír. Ezek kínálata rendkívül változatos, de sajnos jellemzően még mindig a fizikai könyvtári állományra összpontosít, s nem elterjedt a könyvek elektronikus katalógusban történő feldolgozása, a digitalizálásra pedig csak még elszórtabb példák vannak. A különféle kihívásokról és fejlesztési lehetőségekről az OIK egy nappal a szakkönyvtári seregszemlét követően önálló rendezvényt is szervezett az érdekeltek bevonásával.

Andabázy Szeghy Viktor előadása egy kevésbé ismert területet, a honvédségi szakkönyvtárak világát mutatta be. Számos esetben igen nagy múltú tizenkilencedik századi alapítású intézményekről beszélünk. A jelenlegi működési keretek azonban nem túl biztatóak. A megoldást a vonatkozó hadügyminisztériumi szabályozás újrafogalmazása jelenthetné, megszabva a szakmai minimumfeltételeket az egyes könyvtárak működtetése, a fenntartó honvédségi intézmények, alakulatok parancsnokai felé. Az egyes intézmények közül a nagymúltú, de mára egy könyvtáros alkalmazásával vegetáló Haditechnikai Könyvtár, illetve a talán újra ígéretes jövő előtt álló MH Geoinformációs Szolgálat Könyvtára mellett

külön említésre került a Honvédkórház (HM Állami Egészségügyi Szolgálat Szakkönyvtára), illetve a Hadtörténeti Múzeum Könyvtára, melyek szakkönyvtári feladataikat, ha létszámihiánnyal küszködve is, de hatékonyan el tudják látni. Az előbbi nem nyilvános honvédségi egészségügyi szakkönyvtár, utóbbi viszont kiemelt szakkönyvtár a hadtörténet, hadtudományok vonatkozásában. Egyes gyűjteményei pl. a szabályzatok gyűjteménye kiemelt nemzetközi jelentőséggel is bírnak. Csatlakoztak az országos dokumentumszolgáltatási (ODR) rendszerhez is, de az ebből adódó minőségbiztosítási feladatok ellátásának a személyi, pénzügyi háttere még nem igazán biztosított. Kiemelendő még az intézmény kapcsán a különféle digitális fejlesztések, dokumentumnyilvántartások szervezése is, melyben a Monguz Kft. is erőteljes szerepet vállal (múzeumi attrakciófejlesztés, virtuális kiállítások fejlesztése, katalogizálás, nyilvántartások feldolgozása digitális szoftverhátterének biztosítása).

Hegedűs Andrea (vegyész szakinformátor, Richter Gedeon Nyrt. Műszaki Könyvtár) a gyógyszeripari szakkönyvtárak jelenlegi helyzetéről adott áttekintést (TEVA, Gedeon Richter, EGIS szakkönyvtárai). Konkurens cégek zárt szakkönyvtáraitól van szó, de a könyvtárosok kölcsönösen segítik egymás szakmai munkáját, az üzleti érdekek tiszteletben tartásával. A könyvtárak eltérő szervezeti keretek között működnek. Fenntartásuk indokát az adja, hogy az általuk gyűjtött és szolgáltatott információk kiemelt szerepet játszanak a gyógyszeripari kutatás-fejlesztési tevékenység megalapozásában. Általában el lehet mondani, hogy minél többet fektet be ebbe a területbe az adott cég, annál hatékonyabb és fejlettebb információszolgáltatási háttérre van szüksége. A könyvtárosok így alapvetően kedvező helyzetben vannak. Napi szintű kapcsolatuk van a kutatókkal, fejlesztőkkel, s az ő igényeikhez szükséges papíralapú és online tartalmi erőforrások beszerzéséhez a pénzügyi háttér is biztosított. Emellett például a Gedeon Richter esetében a vállalat történeti gyűjteményét is gondozzák. Ennek kutatásába egyedi engedély alapján külső felhasználók is bekapcsolódhatnak. A gyógyszeripari szakkönyvtárak élénk szakmai kapcsolatokat alakítottak ki az orvosi egyetemek könyvtáraival, illetve más egészségügyi és élettudományi szakkönyvtárakkal, illetve részt vesznek a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tevékenységében is.

A konferencia záró blokkja olyan intézmények szakkönyvtári jellegű tevékenységére összpontosított, melyek többes szerepben működnek. A szakkönyvtári tevékenység tehát nem kizárólagos funkciójuk, ám fontos szeletét jelenti az intézményi szolgáltatási kínálatnak.

Boka László (tudományos igazgató, Országos Széchényi Könyvtár) az intézménynek mint tudományos, kulturális interakciós térnek a szerepét emelte ki előadásában. Visszatért Z. Karvalics László mondanójára annyiban, hogy a tudományt ma már nem önmagában, illetve egy szűk tudományos közösség javára műveljük. A tudomány befogadói körének kiszélesítése kulcskérdés a nemzeti kulturális intézmények számára. A kutatási eredményeket számtalan módon (konferenciák, kiállítások, rendezvényekkel összefüggő minitárlatok) keretében osztják meg az érdeklődő közönséggel. Eközben persze az OSZK elsőrangú tudományos kutatóhely, mely széleskörű könyvkiadási tevékenységet is folytat, amelynek méretei már olyan szintet értek el, hogy önálló kiadót alapított az intézmény. Az elsődleges cél olyan tudományos interakciós terek létrehozása, melyekben a látogatók élményszerűen újra tudják fogalmazni, teremteni a maguk számára a kulturális örökség különféle szeleteit. A kutatási eredmények frontális előadásokon nyugvó bemu-

tatása mellett (melynek szintén adottak a megfelelő szakmai fórumai) a hangsúly inkább az élményszerűsége, a sokszínű befogadási utak felkínálására irányul. A gyűjteményközpontú gondolkodást felváltja a kulturális örökség sokszínű bemutatásának igénye, a könyvtárnak mint interakciós térnek pedig folyamatosan reflektálnia kell az őt körülvevő társadalmi környezet igényeire, véleményére. Az együtt gondolkodás, s annak eredményei adják meg a munka fő varázsát.

Dippold Péter (igazgató, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár) rámutatott arra, hogy az FSZEK szakkönyvtári tevékenysége a 60-as évek közepétől kezdődően fokozatosan alapozódott meg a szociológia irányában, melynek országos szakkönyvtára lett. A központi könyvtár földrajzi elhelyezkedéséből adódóan emellett fontos felsőoktatási könyvtári funkciókat is ellát. A diákok megszállják az épületet, minden rendelkezésre álló fizikai teret kitöltve, beleértve a Szociológiai Olvasótermet is. Így a szakkönyvtári gyűjtemény látogatottsági adatai erőteljesen eltérnek a dokumentumhasználati adatoktól. A sokszínű szakkönyvtári szolgáltatási kínálat is egyre népszerűbb. A fizikai könyvtári állomány mellett egyre nagyobb hangsúly helyeződik a digitális katalógusok, nyilvántartások, illetve a könyvtár által szolgáltatott teljesszövegű adatbázisok használatára. Statisztikai szinten mind a beszerzett és szolgáltatott dokumentumok számából, összetételéből adódóan a központi könyvtár adatai alapvetően eltérnek a közkönyvtári funkciókkal működő fiókkönyvtárakétól. Központi intézményi szinten pedig az összetett jellegű működésből adódóan a statisztikai kimutatások nehezen vethetők össze az európai uniós fővárosok kizárólag közkönyvtárként működő intézményeinek adataival.

Fülöp Ágnes (főigazgató, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára) előadása kapcsán felvetődhetne a kérdés, hogy ez a könyvtár miért jellemezhető vegyes szerepkörű intézményként, hiszen első pillantásra intézményi szakkönyvtárról van szó, bár a kötelempéldányok gondozásában való szerepvállalása már régen túlemelte a szűk intézményi kereteken. A főigazgató asszony előadásában előbb az idén 150 éves intézmény történetét idézte fel. Utalt arra, hogy a jövőt illetően is számos kulcsfontosságú szakkönyvtári feladat vár rájuk, például a könyvtári név besorolási állomány szemantikus web (VIAF) kompatibilis feldolgozása révén. A megfelelő informatikai háttér biztosítása azonban igen nagy kihívás ennek megvalósításához. A továbbiakban kifejtette, hogy az Európai Unió forrásaiból is megvalósult fejlesztéseknek köszönhetően ők is igyekeznek ugyanolyan közösségi térré válni, mint ahogy az előbb említett két intézmény is célul tűzi ki azt magának. Sokszínű kulturális rendezvényekkel igyekeznek bevonzani az érdeklődőket intézményükbe, egyre nagyobb sikerrel. Itt is átfogalmazódnak az intézményi célok, a gyűjteményközpontú gondolkodást felváltja a könyvtárnak mint eleven közösségi térnek az előtérbe kerülése.

Végeredményben elmondhatjuk, hogy a rendezvény idén is elérte célját. Sokszínű áttekintést adott a különféle szakkönyvtári területekről, a szakkönyvtárak működését meghatározó kihívásokról, illetve a tudományfejlődés, a tudományok publikációs kultúrájának fejlődési irányairól is, melyek sokszínű hatást fejtenek ki a szakkönyvtárakra. Remélhetőleg jövőre immár harmadszor is megrendezésre kerül e hiánypótló konferencia.

JEGYZET

1. A prezentációk elérhetőek a rendezvény weboldalán:
http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=seregszemle_2017